

Παιδεία: Αντιθέσεις και Αντιφάσεις στον πανεπιστημιακό χώρο

Του Κωστή Παπαϊωάννου

Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί το πρώτο και εισαγωγικό μέρος μιας γενικής τοποθέτησης στο θέμα της παιδείας, όπως αυτό ανακινήθηκε με αφορμή την επιχειρούμενη μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος και την τροποποίηση του συντάγματος σχετικά μ' αυτό. Στον χώρο της παιδείας διαπλέκονται σήμερα τρία μεγάλα πολιτικά προβλήματα: Το πρώτο και το μόνο που αμυδρά διαφάνηκε στην συζήτηση είναι η αδυναμία του ακαδημαϊκού χώρου να συνδεθεί με την κοινωνία και να παρακολουθήσει το κοινωνικό γίγνεσθαι. Το δεύτερο που αποκρύφτηκε εντελώς είναι η σύγχυση των παραγόντων που καθορίζουν την λειτουργία του και η απόκρυψη του αντικοινωνικού ρόλου τους. Και τέλος το τρίτο είναι η ενσωμάτωση του λεγόμενου φοιτητικού κινήματος στην εξαθλιωμένη πολιτική σκηνή, πράγμα για το οποίο οι αυτουργοί του εκμαυλισμού περίπου ζήτησαν και τα ρέστα. Αυτά τα τρία προβλήματα συνοψίζονται στην ανυπαρξία πολιτικού λόγου για την παιδεία και στην αδυναμία διατύπωσης της οποιασδήποτε ρεαλιστικής πολιτικής πρότασης. Το παρόν κείμενο θα αποπειραθεί να διευκρινίσει τους όρους υπό τους οποίους είναι δυνατό να αναδειχθούν οι φορείς και οι αποδέκτες των ρεαλιστικών προτάσεων για την παιδεία ώστε να γίνει δυνατή η διατύπωσή τους.

Έχει ήδη γίνει προφανές, σε όλες τις πλευρές που εμπλέκονται στην επιχείρηση εκσυγχρονισμού της παιδείας, ότι το πρόβλημα είναι μείζον και κυρίως είναι με ιδιαίτερο τρόπο αντιπροσωπευτικό του γενικού κοινωνικού προβλήματος. Εντούτοις όλες οι πολιτικές τάσεις που θα επηρεαστούν από τις αλλαγές, που άλλωστε -- όπως γνωρίζουν όλοι οι εμπλεκόμενοι -- θα επέλθουν έτσι κι αλλιώς, προσπαθούν να αποσιωπήσουν την κοινωνική ουσία του προβλήματος καθώς και την ιστορία του, προκειμένου να επικεντρώσουν την γενική προσοχή στο σημείο που ενδιαφέρει ιδιαίτερα τον καθένα, θυσιάζοντας στο βωμό των μικρών ή μεγάλων συμφερόντων τους την ευκαιρία για την εκδίπλωση ενός γενικού προβληματισμού. Χαρακτηριστική εν προκειμένω είναι η πολιτική στάση των δύο άκρων του πανεπιστημιακού κατεστημένου. Από την μια μεριά οι λειτουργοί της πανεπιστημιακής εξουσίας βλέπουν την συγκυρία σαν ευκαιρία να αναβαθμίσουν την προσωπική τους θέση, πολιτική και οικονομική, να μεγεθύνουν δηλαδή την εγκυρότητα των φορέων των οποίων προϊστανται, καθώς και τις χρηματοδοτήσεις των προγραμμάτων που τρέχουν υπό την αιγίδα τους. Προσπαθούν με άλλα λόγια να αναβαθμίσουν τον ρυθμιστικό (διάβαζε αστυνομικό) ρόλο τους, στην νέα μορφή εκπαιδευτικού συστήματος που θα προκύψει. Από την άλλη μεριά οι ηγεσίες (διάβαζε εξουσίες) των λεγόμενων αντιεξουσιαστικών κινήματων και κομμάτων, που καταφέρνουν να έχουν

πρόσβαση στον φοιτητικό χώρο, βρίσκουν την ευκαιρία να αναβαθμίσουν τον πολιτικό τους ρόλο, μαζικοποιώντας τους "αγώνες" τους. Αγώνες που δεν έχουν καμιά αναφορά στο περιεχόμενο της παιδείας, είναι επομένως εξ' ορισμού άχρηστοι και αδιέξοδοι για τα κοινωνικά συμφέροντα, είναι όμως εξαιρετικά χρήσιμοι για την εξουσιαστική πολιτική· όχι μόνο γιατί αποτελούν το άλλοθι για την καταστολή αλλά και γιατί με το δικό τους αδιέξοδο προσφέρουν το απαραίτητο αντίβαρο στο αδιέξοδο της κυβερνητικής πολιτικής.

Σε ότι ανάγεται επομένως στην πολιτική δράση, η αντιπαράθεση για την παιδεία αναπτύσσεται στο επίπεδο των πολιτικών ηγεσιών, στο πεδίο δηλαδή της εξουσίας, όπου η προσαρμογή σε ότι θεωρείται παγκοσμίως δεδομένο ως "ατομικό δικαίωμα", αντιπαράθεται στην προσαρμογή σε ότι θεωρείται παγκοσμίως δεδομένο ως "κοινωνικό δικαίωμα". Η αντιπαράθεση αυτή είναι προσαρμοσμένη στις ιδιομορφίες της μεγάλουστομης ρητορείας και της μεγάλης οξύτητας που έχουν πάντα οι πολιτικές συγκρούσεις στην Ελλάδα, η επιφανειακή οξύτητα όμως δεν μπορεί να κρύψει την κοινότητα των αντιπαρατιθεμένων πλευρών. Στην ουσία δεν πρόκειται για αντιπαράθεση πάνω στην προοπτική της παιδείας αλλά για αντιπαράθεση πάνω στην νομή του υπό "εκσυγχρονισμό" εκπαιδευτικού μηχανισμού, από αντιτιθέμενες εξουσιαστικές εκδοχές. Η πολιτική σύγκρουση δεν πηγάζει από δομικές κοινωνικές αντιθέσεις που καταλήγουν στην εκδήλωση πολιτικών και ιδεολογικών αντιπαραθέσεων, οι οποίες ενδέχεται να είναι βίαιες, αλλά είναι βίαιες μόνο στην έκταση που αφήνουν ακάλυπτη οι αντιπαραθέσεις στον λόγο. Αντίθετα η πολιτική σύγκρουση πηγάζει από τις αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό του εξουσιαστικού συστήματος, και δεν μπορούν να έχουν πια άλλη "λογική" από αυτή της βίαιας σύγκρουσης. Τα εκατέρωθεν έωλα ιδεολογήματα δεν είναι παρά το πρόσχημα για την δικαιολόγηση της βίας. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, από την μια μεριά η κυβέρνηση παρουσιάζει τον εαυτό της σαν "νόμιμο" και "συντεταγμένο" ανάδοχο της υπεράσπισης των κοινωνικών συμφερόντων χρησιμοποιεί την πλειοψηφία της, για να τροποποιήσει το άρθρο 16. Η πλειοψηφία όμως δεν είναι τεκμήριο ορθότητας της κυβερνητικής άποψης αλλά το απλό πρόσχημα για την χρήση των κανονικών της όπλων που είναι οι μηχανισμοί καταστολής με τα "εργαλεία" τους (δακρυγόνα, κλομπ κ.λπ.). Από την άλλη μεριά οι αντίπαλοι της κυβέρνησης χρησιμοποιούν την μειοψηφία τους επίσης σαν πρόσχημα για την προσφυγή στην βία, με στόχο την εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων. Ο λόγος της μειοψηφίας, δεν έχει καν το τεκμήριο της πραγματικής αμφισβήτησης της κυβερνητικής πρωτοβουλίας και ασθενέστατα επιχειρήματα παρουσιάζει έναντι του κυβερνητικού λόγου. Είναι όμως ένα πολύ ισχυρό πρόσχημα για την κατασπατάληση του, ακατανίκητου στην αντιεξουσιαστική του κατεύθυνση, όπλου των κοινωνικών αγώνων, στην αδιέξοδη κατεύθυνση μιας εναλλακτικής εξουσίας.

Εν τέλει, η αντιστροφή, στην παρούσα πολιτική σύγκρουση, της φυσικής κατεύθυνσης του κύκλου εναλλαγής από τον λόγο των ιδεών στον λόγο της βίας, καταλήγει στα τραγελαφικά παράδοξα (των συμμαχιών και των κοινών συνθημάτων) που παρακολουθούμε αυτό τον καιρό στο χώρο της παιδείας. Υπάρχει ωστόσο ένα ερώτημα το οποίο παρεμπιπτόντως αφορά και όλη την φιλολογία του παραδόξου, που καθόλου τυχαία είναι σήμερα η τελευταία λέξη της μόδας στην φιλοσοφίζουσα θεωρητική παραγωγή. Μήπως αυτό που φαίνεται ως παράδοξο, στο επίπεδο των σχηματισμένων και καταγεγραμμένων νοημάτων, είναι λογικό σε ένα άλλο επίπεδο νοημάτων που δεν έχουν σχηματιστεί και καταγραφεί; Βέβαια η διάκριση επιπέδων

λογικής είναι ο ορισμός της παραδοξότητας. Οι "παραδοξολόγοι" εντούτοις αποφεύγουν να συζητήσουν αν υπάρχει και ποιο είναι το εγγενές κριτήριο με βάση το οποίο διακρίνονται τα επίπεδα λογικής· γιατί βέβαια αυτό θα τους οδηγούσε στην συζήτηση της μεγάλης παραδοξότητας που είναι η επαναστατική αλλαγή. Στην εξέλιξη ωστόσο της επιχείρησης εκσυγχρονισμού της παιδείας η διάκριση μεταξύ ενός επιπέδου πολιτικής λογικής και ενός επιπέδου ιστορικής λογικής γίνεται αναγκαστική. Μια επιχείρηση κοινωνικού εκσυγχρονισμού, και μάλιστα εκσυγχρονισμού της παιδείας, αποτελεί από μόνη της υπόδειγμα κοινωνικής παραδοξότητας, δεδομένου ότι η πολιτική λογική, με την οποία καθορίζονται οι κοινωνικές μορφές που επιλέγονται να τροποποιηθούν, βρίσκεται εξ' υπαρχής σε διάσταση με την ιστορική λογική με την οποία οι κοινωνικές μορφές ντε φάκτο τροποποιούνται. Ο τραγέλαφος αυτής της παραδοξότητας επομένως, αποκτά νόημα αμέσως μόλις πάσουμε να παρατηρούμε την πολιτική σύγκρουση σαν επακόλουθο της επιχείρησης εκσυγχρονισμού της παιδείας και αρχίσουμε να την παρατηρούμε σαν επακόλουθο της αγωνιάδους προσπάθειας να εμποδιστεί η προσαρμογή της παιδείας στις απαιτήσεις των πραγματικών και ήδη τετελεσμένων κοινωνικών αλλαγών.

Αν όμως, με την λογική που θεωρεί την μορφή της κοινωνίας οριστικά διαμορφωμένη, η πολιτική σύγκρουση φαίνεται σαν σπασμός σε ένα κοινωνικό σώμα ευρισκόμενο σε προθανάτια αφασία, με την διαλεκτική λογική, η ίδια σύγκρουση δεν είναι παρά η αναμενόμενη αταξία εν όψει μιας κοινωνικής αλλαγής που προβλέπεται να είναι μεγάλη και ριζική. Σύμφωνα με την διαλεκτική λογική η σημερινή αναταραχή προκαλείται από την εκρηκτική αντίφαση ανάμεσα στις συνθήκες που έχουν ήδη διαμορφωθεί στην πραγματική κοινωνική λειτουργία και στους απαρχαιωμένους κοινωνικούς θεσμούς -- στο ισχύον πολιτικοκοινωνικό σύστημα -- οι οποίοι αποκρυστάλλωσαν στην νοητική σφαίρα, μια παλιότερη πραγματική κοινωνική λειτουργία. Ο ακαδημαϊκός χώρος είναι το κατεξοχήν πεδίο εκδήλωσης αυτής της γενικής κοινωνικής αντίφασης, επειδή ακριβώς είναι εξ' ορισμού το πεδίο όπου συναντιούνται και συγκρούονται οι πραγματικές και οι θεσμικές κοινωνικές μορφές και όπου τελικά, με την αχρήστευση των παρωχημένων θεσμών και τον σχηματισμό νέων, αίρεται η αντίφαση ανάμεσα στο πραγματικό και στο θεσμικό κοινωνικό πλαίσιο. Εν τέλει, η επιχείρηση εκσυγχρονισμού της παιδείας, έτσι κι αλλιώς δεν είναι παρά μια προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα νέο θεσμικό πλαίσιο, για την παιδεία, προσαρμοσμένο στους όρους λειτουργίας των διαφόρων κοινωνικών τομέων στο πραγματικό κοινωνικό πλαίσιο. Προσπάθεια όμως που επειδή κατευθύνεται εκ των άνω προς τα κάτω, αποβλέπει δηλαδή στην επίλυση του προβλήματος με ταυτόχρονη ενίσχυση του εξουσιαστικού συστήματος, δεν μπορεί παρά ή να αποδειχτεί θνησιγενής ή να οδηγήσει σε μια αντιστροφή της κατεύθυνσης και στην περαιτέρω αποδυνάμωση των εξουσιαστικών σχέσεων στην παιδεία, και δευτερογενώς σε ολόκληρο το κοινωνικό σύστημα.

Η κατανόηση επομένως, στην σημερινή του φάση, του προβλήματος της παιδείας και η διατύπωση ρεαλιστικών προτάσεων έχουν σαν βασικές προϋποθέσεις την διερεύνηση των πραγματικών συνθηκών της κοινωνικής λειτουργίας και την σαφή διάκριση των πραγματικών όρων της σημερινής κοινωνικής αντίθεσης. Υπάρχουν όμως οι προϋποθέσεις που προκύπτουν από τις δύο προηγούμενες. Μια τέτοια προϋπόθεση είναι ότι η προσπάθεια για την διερεύνηση των πραγματικών συνθηκών δεν θα περιορίζεται από την θεώρηση ως

δεδομένου ότι το υπάρχον πλαίσιο πολιτικών θεσμών είναι αμετάβλητο, αλλά να μπορεί δεχθεί ότι η κοινωνία μπορεί και μάλιστα ίσως υποχρεωτικά να οδηγηθεί σε νέους ακατανόητους, με την σημερινή πολιτική λογική, θεσμούς· μάλιστα τόσο ακατανόητους που ακόμα και ο όρος "θεσμός" -- υπαινισσόμενος τον υποκειμενικό ως κύριο παράγοντα της λεγόμενης θέσμησης -- να καθίσταται αναχρονιστικός. Η δεύτερη προϋπόθεση είναι ο σχηματισμός ενός φορέα κοινωνικής παρατήρησης και αντίληψης που δεν θα περιορίζεται από το παρόν πολιτικοκοινωνικό σύστημα, ενός φορέα δηλαδή μιας επαναστατικής πολιτικής σκέψης. Ο φορέας αυτός δεν μπορεί παρά να αναπτυχθεί και να γίνει η μία από τις δύο πλευρές που εκφράζουν τη σημερινή κοινωνική αντίθεση· χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι οι πραγματικές συνθήκες μέσα στις οποίες αναπτύσσεται, δημιουργούνται από τον ίδιο τον φορέα. Αντίθετα οι πραγματικές συνθήκες δημιουργούνται μέσα στο κοινωνικό σώμα στο οποίο διαπλέκονται και οι δύο πλευρές και μάλιστα από πολιτικές πρωτοβουλίες που παίρνει η πλευρά η αντίθετη στην επαναστατική.

Είναι αλήθεια ότι καμιά από τις πλευρές που εμφανίστηκαν ως αντιτιθέμενες στην πρόσφατη αναταραχή δεν έχει το τεκμήριο της διαλεκτικής λογικής και επομένως της επαναστατικής σκέψης. Αυτός είναι ο λόγος που η αναταραχή στο χώρο της παιδείας δεν μπορεί να περιγραφεί ούτε καν σαν εξέγερση, αλλά παραμένει μια αντιπαράθεση εναλλακτικών μορφών εξουσίας μέσα στο ισχύον πολιτικοκοινωνικό πλαίσιο. Αυτός επίσης είναι και ο λόγος που ουσιαστικά καμιά από τις δύο πλευρές που αντιπαράτεθηκαν δεν έχει ούτε πρόβλεψη ούτε πρόταση για το μέλλον της παιδείας αλλά περιορίζονται σε προτάσεις για τον τρόπο προσαρμογής του εκπαιδευτικού συστήματος στην ισχύουσα κατάσταση, παρότι μάλιστα και οι δύο πλευρές θεωρούν την ισχύουσα κατάσταση ως περίπου απαράδεκτη. Ουσιαστικά δηλαδή δεν υπάρχουν προτάσεις παρά για την όσο το δυνατόν πιο ανώδυνη προσαρμογή του εκπαιδευτικού λεγόμενου συστήματος στην παγκοσμιοποιημένη αγορά, η οποία, έτσι και αλλιώς, παρουσιάζεται από όλους περίπου σαν τέρας της αποκαλύψεως. Το ζήτημα σε τελευταία ανάλυση δεν είναι να πάρει μια πολιτική παράταξη τον τίτλο της επαναστατικής οργάνωσης, αλλά να εμφανιστεί η πολιτική έκφραση της τάσης που έχει η ίδια η κοινωνία να αλλάξει ριζικά. Το γεγονός ότι σήμερα εμποδίζεται η προφανέστατα βάσιμη σκέψη ότι το κοινωνικό σύστημα όχι μόνο μπορεί να αλλάξει ριζικά αλλά δεν θα καταφέρει να επιβιώσει αν δεν αλλάξει ριζικά, έχει καταντήσει σήμερα μάλιστα για την κοινωνία.

Από την άλλη μεριά, γεννιέται η εξής εύλογη απορία: Πώς θα μπορούσε κάποιος που διαπιστώνει την απόλυτη απουσία ενός φορέα επαναστατικής σκέψης, να περιγράψει και να προτείνει μια επαναστατική πολιτική; Είναι δυνατόν με άλλα λόγια να προδιαγραφεί και να προταθεί μια πολιτική που ενώ θα έχει συγκεκριμένους, γενικά αναγνωρίσιμους και αποδεκτούς στόχους, εφικτούς μέσα στο πλαίσιο του παρόντος κοινωνικοπολιτικού πλαισίου, δεν θα περιορίζεται σ' αυτό (και από αυτό) το πλαίσιο αλλά θα έχει μια προοπτική σε ένα "άλλο", άγνωστο προς το παρόν, για την κοινωνία, κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο; Η απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα είναι δύσκολη, ακριβώς επειδή οι μεθοδολογίες προσέγγισης του επαναστατικού φαινομένου από πολιτική και ιστορική σκοπιά έχουν απογομνωθεί από την διαλεκτική και επειδή η ιδέα της επαναστατικής πράξης έχει εξαιρετικά παρεξηγηθεί είτε προς την εξιδανίκευση είτε προς την δαιμονοποίηση. Ο ακαδημαϊκός χώρος ωστόσο, με τα κινήματα που αναπτύχθηκαν σ' αυτόν, σε όλες τις ιστορικές φά-

σεις του και ιδιαίτερα στον 20^ο αιώνα, παρέχει εξαιρετα παραδείγματα πάνω στα οποία η επανάσταση μπορεί να διερευνηθεί σαν πολιτική και σαν ιστορική έννοια, καθώς και για να διευκρινιστεί η σχέση ανάμεσα στις δύο έννοιες. Η επιχείρηση επομένως για τον εκσυγχρονισμό του εκπαιδευτικού συστήματος, ως πολιτική επιχείρηση αλλά και ως κοινωνική εμπειρία, μπορεί να δώσει την ευκαιρία να εκφραστεί η επαναστατική πολιτική τάση της κοινωνίας, αποδεικνύοντας επίσης την ικανότητα της να γεννήσει μια επαναστατική κοινωνική θεωρία. Προϋπόθεση για αυτό είναι ότι η κοινωνία θα αποβάλει την συνήθεια να βλέπει τις κοινωνικές αντιθέσεις σαν "διχασμό" και θα αρχίσει να τις βλέπει διαλεκτικά, δηλαδή σαν την άλλη και αναγκαία όψη της ενότητας. Θα βοηθούσε ιδιαίτερα σ' αυτό η παρατήρηση ότι ο λεγόμενος νεοσυντηρητισμός, τελεί ενστικτωδώς εν γνώσει αυτής της αλήθειας, σε όλες τις περιπτώσεις καθώς και στην παρούσα επιχείρησή του, στον ακαδημαϊκό χώρο. Γι αυτό υιοθετεί τις πιο ρηξικέλευθες πολιτικές προτάσεις και δίνει θέση σε όλες τις πολιτικές προσωπικότητες και σε όλες τις ακαδημαϊκές αυθεντίες που έχουν μορφωθεί στον πολιτικό χώρο που παλιότερα περιγραφόταν ως "ο κομμουνισμός και οι παραφυάδες του".

Πολλές πολιτικές σήμερα παρουσιάζονται ρητά σαν επαναστατικές και ακόμα περισσότερες υπαινίσσονται την επαναστατικότητα τους. Πιο κάτω σ' αυτό το κείμενο θα εκτεθούν οι κυριότερες από αυτές. Ακόμα πιο πολλές προτάσεις όμως εμφανίζονται που διεκδικούν την αρμοδιότητα και την γνώση για την επίλυση του εκπαιδευτικού προβλήματος ακόμα και όταν δεν παρουσιάζουν τίποτα διαφορετικό από ότι κακό συμβαίνει ήδη αυτή την στιγμή. Η θεωρητική φιλολογία πάνω στα πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα της παιδείας δεν είναι παρά μια παράθεση ρητορικών σχημάτων που ουδεμία άμεση σχέση έχουν με την τρέχουσα και την γνωστή σε όλους πραγματικότητα. Συμβαίνει δηλαδή και στον ακαδημαϊκό χώρο, και στο συγκεκριμένο πρόβλημα, αυτό που συμβαίνει γενικά στον πολιτικό χώρο: Οι προτάσεις δεν αφορούν αρχές και πρακτικές που θα αντικαταστήσουν προηγούμενες αρχές και πρακτικές αλλά αφορούν πρόσωπα που θα αντικαταστήσουν άλλα πρόσωπα, που μόνη τους διαφορά είναι τα ρητορικά σχήματα που χρησιμοποιούν. Οι πιο σοβαρές από αυτές τις προτάσεις περιέχουν μερικές σωστές παρατηρήσεις για την τρέχουσα κατάσταση και για την ιστορία του εκπαιδευτικού συστήματος αλλά βγάζουν αυθαίρετα συμπεράσματα: οι σωστές παρατηρήσεις είναι μόνο για να αποδείξουν την εγκυρότητά τους, με την λογική του: "ράβδος εις την γωνίαν άρα βρέχει". Από την άλλη μεριά όμως δεν είναι δυνατόν να υπάρξει κίνηση στον πολιτικό και στον ακαδημαϊκό χώρο που να μην έχει κάποιο έρεισμα στον κοινωνικό χώρο. Οι προτάσεις που παρουσιάζονται επομένως δεν είναι ανάγκη να κριθούν για την επαναστατικότητά τους, μπορούν όμως να τοποθετηθούν στο παρόν κοινωνικό σύστημα οριοθετώντας την συντηρητική τάση της κοινωνίας και επομένως έμμεσα οριοθετώντας την επαναστατική. Άλλωστε μια σοβαρά διαλεκτική άποψη δεν μπορεί να εξαρτήσει το επαναστατικό φαινόμενο από την επαναστατική κοινωνική δράση με την οποία αυτό εκδηλώνεται αλλά από τις αναπόφευκτες διαλυτικές αντιφάσεις της κοινωνίας που έχουν προηγηθεί.

Η απαίτηση που εγείρει η σημερινή πολιτική κατάσταση, όπως έχει προκύψει μέσα από την ιστορικότητα της κοινωνίας, δεν είναι για μια επαναστατική πρόταση που θα προκύψει, οπλισμένη μέχρι τα δόντια, από το κεφάλι ενός αριστερού ή αναρχικού πολιτικού Δία αλλά μια πρόταση που θα τελεί υπόψη των σημερινών πραγματικών συνθηκών και των σημερινών πραγματικών πλευρών της κοινωνικής αντίθεσης. Βέβαια

η αναγόρευση σε πραγματικό ενός αντικειμένου παρατήρησης δεν είναι καθόλου απλή υπόθεση, γι αυτό και, όπως ήδη ειπώθηκε, η μελέτη της διαδικασίας της παρατήρησης και η έννοια του παράδοξου (αυτό που θεωρείται πραγματικό σε σχέση με αυτό που τελικά αποδεικνύεται πραγματικό) έχει γίνει το δυσκολότερο σημείο των λεγομένων κοινωνικών επιστημών. Αλλά ο καθένας που επιθυμεί να διατυπώσει κάποιες πολιτικές προτάσεις, δεν έχει ανάγκη να "πεισει" ότι έχει τα κριτήρια βάσει των οποίων "προνομιακά" διακρίνει την πραγματικότητα. Δεν είναι υποχρεωμένος να αποδείξει ότι "κατέχει" όπως λέγεται κατά κόρον "την μια και μοναδική αλήθεια". Δεν έχει ανάγκη με άλλα λόγια να αναγνωριστεί, σε κανένα από τα πλαίσια της δράσης του, ως "έγκυρος" και "αρμόδιος" πριν κάνει τις πολιτικές του προτάσεις. Η επιδίωξη από κάποιον της "αναγνώρισης" και της κατάκτησης του τεκμηρίου της "εγκυρότητας", είτε στο γενικό κοινωνικό πλαίσιο, είτε στο ειδικό πλαίσιο ενός πολιτικού κύκλου, δεν σημαίνει καθόλου ότι έχει την διάθεση να συμβάλει στην βελτίωση της κατάστασης και να επωφεληθεί και ο ίδιος από αυτήν. Αντίθετα σημαίνει ότι δεν θα διστάσει να συμβάλει στην εξαθλίωση της κατάστασης προκειμένου να διεκδικήσει την εξουσία στον κύκλο στον οποίο κινείται. Όποιος επιθυμεί λοιπόν να κάνει πολιτικές προτάσεις για την παιδεία, είτε είναι φοιτητής, είτε είναι διδάσκων, είτε είναι απλός πολίτης που αντιλαμβάνεται την σημασία του θέματος, δεν έχει παρά να αποφασίσει με σύμφωνο τον εαυτό του και μόνο: (α) πιο είναι το πραγματικό διακύβευμα της σημερινής αναταραχής στο πανεπιστήμιο, (β) ποιες είναι οι πραγματικές αντίπαλες πλευρές στην διεκδίκηση ενός εκσυγχρονισμού που έχει καταστεί εκ των πραγμάτων αναγκαίος και άρα αναπόφευκτος και τέλος (γ) σε ποια πλευρά θέλει τοποθετηθεί ο ίδιος στην σύγκρουση που επίσης αναγκαστικά θα συνοδεύσει αυτό τον εκσυγχρονισμό όπως συνοδεύει κάθε εκσυγχρονισμό.

Εν κατακλείδι, έτσι κι αλλιώς, ο κάθε άνθρωπος που επιθυμεί να προχωρήσει σε κάποια πολιτική πρόταση, είτε είναι επαναστάτης είτε είναι συντηρητικός, δεν μπορεί να κάνει τίποτα άλλο από αυτό ακριβώς που περιγράφεται πιο πάνω. Οι προτάσεις του δεν μπορούν να έχουν εκ των προτέρων ούτε την πατέντα της ορθότητας, ούτε του ρεαλισμού, ούτε της επαναστατικότητας. Αν οι προτάσεις του είναι σύμφωνες με την γνώση του, η οποία έχει προκύψει μέσα από την αναγνώριση της κοινωνικής του θέσης και του ρόλου που εξ αυτής καλείται να παίξει, και κατά συνέπεια από μια, κάθε άλλο παρά "ουδέτερη", αλλά έντιμη παρατήρηση του κοινωνικού φαινομένου, τότε οι προτάσεις του θα είναι μέρος της επαναστατικής τάσης της κοινωνίας ακόμα κι αν ο ίδιος είναι τοποθετημένος πολιτικά στην συντηρητική πλευρά. Αν αντίθετα οι προτάσεις του είναι από μια θέση κατεχόμενης ή επιδιωκόμενης εξουσίας ακόμα και αν ο ίδιος παραστάει τον επαναστάτη ή τον σοφό, οι προτάσεις του θα είναι αναγκαστικά είναι μέρος της πιο επικίνδυνα συντηρητικής κοινωνικής τάσης. Μ' αυτή ακριβώς την λογική η συνέχεια αυτών των σκέψεων θα αφιερωθεί στην διερεύνηση της κατάστασης στον χώρο της ανώτατης παιδείας και στην διερεύνηση της πραγματικής αιτία της του εκσυγχρονισμού της. Ο στόχος αυτών των περαιτέρω σκέψεων θα είναι η παρουσίαση των απόψεων που συγκρούονται σήμερα πάνω στο ζήτημα της παιδείας, η εξήγηση της εκδήλωσής τους σε σχέση με το πραγματικό διακύβευμα του εκσυγχρονισμού και η διατύπωση κάποιων προτάσεων πρόβλεψης των εξελίξεων στους πανεπιστημιακούς χώρους.